

KURSEVI MONETA U DUBROVNIKU XVIII VEKA (II dio)

VUKIČINAVER

4) Inflacija krajem 18. veka

Kurs osnovnih moneta 1780—82 bio je ovaj:

	peča	cekin	ungar	nap. d.	talir	ank. s.	real	ven. d.	forinta
1780	—	182	176	70	91	84-90	42	—	42
1781	—	182	176	70	91	84-90	42	—	42
1782	88-89	182	176	68-72	91	84-90	40-42	54	44

Ali je sada počeo polagani proces porasta cena tim monetama, što se održavalo pre svega u aždiji na zlato; to traje do rata 1788—91.

Već 1783 računat je cekin po 200 dinara, iako je beležen njegov redovan kurs 182.⁵⁵

Aždija na zlatni cekin bila je često propisivana od strane države, kada je ili prodavala cekine ili od privatnika otkupljivala njihove cekine koji su postojali u inostranstvu. Aždija je imala ovu visinu:⁵⁶

1766	— 5	1776	— 9-11
1769	— 5½-6	1777	— 8
1770	— 5	1779	— 10
1771	— 4-5 i 12½	1782	— 20-21
1773	— 5½-6	1785	— 27 i 8
1774	— 4½		

Zato se u izdacima cekin beležio kao da stoji 191-192 dinara (1776, 1779), pa čak i 208-209 (1785).⁵⁷

Cekin se 1787 uzimao po ceni od 210 dinara a 1788 — 214.⁵⁸ Kada je počeo rat 1788, aždija je ponekad bila mala, po starom (u dinarima):⁵⁹

1788	— 8	1796	— 10
1790	— 8	1798	— 8
1794	— 8	1800	— 8

ali se tu radilo samo o malim sumama ili o običnoj jednoj vladinoj veštini, da za male pare otkupljuje cekine. Stvarni kurs je naglo porastao.

⁵⁵ Cons. min. 106, 221, 231.

⁵⁶ Detta 71, 34'; Detta 74, 22, 22; Detta 75, 24'; Detta 76, 18, 18', 22', 11, 14, 14', 23, 34, 40, 40'; Detta 77, 19', 43'; Detta 78, 23'; Detta 79, 11, 26, 24; Detta 80, 27'; Detta 81, 51; Detta 82, 11'; Detta 83, 96'.

⁵⁷ Fabriche 143 pod 6 avg. 1786 i Detta 83, 96', 138.

⁵⁸ Detta 83, 182; Giornale di cassa publica 20b, 388.

⁵⁹ Detta 84, 39', 118'; Detta, 87, 39', 119, 203; Detta 89, 63'.

Tako je 1788 Malo veće samo računalo da cekin stoji 212-214 dinara, a 1789 već 220-222;⁶⁰ ažiju je računalo po 40½ dinara. U idućim godinama taj se kurs penjao:⁶¹ 1790 — 224-227½, 1791 — 230-231.

I pored sveg računanja da cekin (sada u stvari idealni) ima 182 dinara i samo 8 dinara ažije, pri izdacima je uziman 1790 po 224.⁶² U idućim godinama cekin je silno skočio u svakodnevnom prometu.

Isto tako su do 1791 godine porasle i ostale monete. U Austriji je 1795 skočila cena ungara za 10 karantana (krajcara) te je dostigao 4½ forinte (od 60 krajcara).⁶³

Po zvaničnoj dubrovačkoj tablici moneta posle rata 11 je lira vredilo u pojedinim lukama:⁶⁴

Dubrovnik	— 100 dinara
Levant, Afrika	— 2.20 pijastri
Malta	— 27 tara
Napulj	— 12 karlina
Livorno	— 9.4 paola
u Romanji	— 10 paola
Djenova (van banke)	— 6.8 lira
Španija	— 20 reala »vibjona«
Trst	— 11 lira
Venecija	— 10 lira
Francuska	— 5½ livri turneskih

Po tome tu groš i real — 40 dinara, a rimski novac — 100, napuljski — 83.

Napuljski dukat stajao je 69-70 dinara, 1785 — 86 po 74, 1787 — 88 po 71½, 1789 — 72-73, pa je 1790 došao značajniji skok: 80 dinara (do 1793).

Ankonska škuda se od 88-91 (1782) popela na 89-90 (1783—1789); 1790 je bila 90-93, 1791 — 94-98. Nekada je škuda pri slanju za Rim imala niži kurs, a sada je imala viši kurs.

Talir je 1785 stajao 91, uz ažiju od 8 dinara⁶⁵ ali se njegov kurs do 1791 nije bitno izmenio. Real je od kursa 40-42 (1782) pao na 40 dinara i taj kurs zadržao i dalje, a pri prebacivanju na Istok računat je do 45 dinara, ma da ne uvek.⁶⁶

⁶⁰ Cons. min. 108, 105', 146, 213, 221', 273, 271'.

⁶¹ Cons. min. 109, 25, 70, 131', 133', 134', 137', 153', 185', 186.

⁶² Detta 84, 87.

⁶³ Pismo dubrovačkog predstavnika iz Beča od 18. I 1786, Acta 34/3065 Zlatnik »suveren« vredio je 13 forinti i 20 karantena.

⁶⁴ Regolamenti della repubblica di Ragusa per la navigazione nazionale, Dubrovnik 1794, 24.

⁶⁵ Detta 83, 138 1788:91 (Cons. rog. 196, 56'). Jedan dućan ga je 1784 računao po 89 dinara; Privata 25, 20.

⁶⁶ Cons. min. 108, 250, 273. »Reale turcho« je 1759 računat sa 48,8 dinara (Zecca 6,126), »Piastra turcha« 1785 — 42 (Zecca 8,42), 1782 — 41,5 (Detta 82,4), 1784 — 40 (Detta 86, 72'), 1798 — 99 40 (Detta 86; 238, 239', 240').

Mletački dukat promenio je kurs tek 1790—91, kada se popeo na oko 60 dinara.

Forinta je 1789 skočila na 46, 1790—91 na 47 dinara.

Kretanje »kolonarije« isto tako se osetilo tek 1788, kada je od 91 (1783) skočila na 94 dinara; od 1790 ona prelazi 100 dinara. Tako su u godinama pred rat iz 1788 skoro sve monete doživele jedan sasvim laki uspon, koji je silno ubrzan tokom ratnih godina, te su stari kursevi zauvek propali.

U godinama 1791—1800 kursevi će izvanredno brzo rasti.

Zlatni je cekin imao ovo kretanje:

1791	230-1	1798	300
1792	232	1799	300
1793	232-242	1800	304-310
1794	248-290	1801	338
1795	287-290	1802	340
1796	294-297 i 280	1803	350-352
1797	300-302	1804	342-352

To je kurs cekina bio mahom pri slanju u inostranstvo; kod kuće je kurs mogao biti i nešto niži. Cekini poslani za Firencu 1803 računati su po 348-350 dinara; za jednu hitnu tajnu pošiljku (verovatno u Bosnu) 1803 bilo je potrebno nabaviti u gradu zlatnike po 350 dinara.⁶⁷

Ungar je imao kurs:

1793	— 220½	1799	— 200
1796	— 285	1800	— 218
1798	— 300		

Srebrne monete imale su ovaj kurs:

	nap. dukat	ank. šk.	talir	ven. duk.	forinta	peča	real
1791	80	94- 98	91	60⅙	47	100	40
1792	80	97- 98	—	—	47	100-101	40
1793	80-82	90-100	—	62	49-41	102-113½	40
1794	83; 94-96	103	108	—	52½; 61½	113-122	40
1795	96	90-110	—	—	57	123	40
1796	96-100	90-113	124	—	58	120-125	—
1797	96	—	124-127	60	60	123½	40
1798	96	92	127½	—	60	123-124	60
1799	96-100	—	130	—	60	123-131	—
1800	—	—	—	—	54-57	130-132	—
1801	—	133½	—	—	51	132½-135	—
1802	107	136	—	—	54	131-140	—
1803	—	—	140	—	53-54	140	—
1804	126-146	146	140	—	51-52 i 60	140-146	40

⁶⁷ Cons. min. 114, 114', 115, 129'; Detta 89, 178'. Ali je 1800 računat i po 214 dinara (Detta 86, 275'), ma da je istovremeno računat već preko 300 dinara. A idealni kurs se 1798 lako beležio — kao da cekin ima kurs od 182 dinara (Div. For. 223; 29', 95', 265', 267.).

Sve su monete silno porasle u ceni: napuljski dukat 80-146; ankonska škuda 94-146, austriški talir 91-140; forinte 47-52: peča 101-146 (pojavi su se i ugarski taliri /»bez mača«/; 1790 su bili po 100, 1799 132 a 1803 — 135 dinara).⁶⁸

Forinti je 1800 propisana vrednost od 51 dinara, ali je išla po 54-57 dinara.⁶⁹

Ankonska škuda naročito je skočila pri slanju za Italiju, jer su tamošnji prihodi iščezli, pa se novac morao prenositi menicom ili u gotovini. »Peče« su od oko 1780 sasvim uzele maha u Dubrovniku, i sve se skoro računalo u njima kada se trgovalo. Vlast im je propisivala cenu, ali je u prometu vrednost bila veća.⁷⁰ Španska je peča rasla ponekad iz meseca u mesec, a morala se slati za mnoga mesta zapadnog Mediterana; 1799 se obračunski kurs pri slanju peče ovako kretao: 124½ (za Livorno), 125 (za Ankonu, Tripolis, i za poklon u Dubrovniku), 126-7 (za Siciliju), 130 (za Alžir), 131 (za Panormo).⁷¹ Jedan kapetan je 1800 primio novac u pečama po 130, a kada se vratio, one su računane već po 131½.⁷² Odnos turskog novca, srebrne pijastre (groša) od 120 aspri prema d. dukatu nije se izmenio. Pijastra je stajala (u dinarima).⁷³

1782 — 41½-42

1796 — 40

1784 — 40-41

1798 — 40

1785 — 42

1799 — 40

1794 — 40

To znači da je groš nešto smanjio svoju vrednost i sasvim se izjednačio sa d. dukatom; čak nije bilo ni ažiije pri slanju za Carigrad (1794, 1796).

Pojavile su se u Dubrovniku i neke nove monete u to doba.

Francuska livra je imala ovaj kurs (u dinarima): 1794 — 16 ⅓,³⁵ 1798 — 21; 1799 — 22½; 1802 — 28½;⁷⁴

Mletačka lira:

1769 — 8; 1797 — 6; 1798 — 1800—12

Zlatni ljudor:

1806 — 648

⁶⁸ Div. For. 225, 2'; Div. For. 232, 64'. Cons. rog. 197, 159.

⁶⁹ Cons. rog. 207, 151; Detta 86, 274'. U Trstu su 1804 forintu računali po 60 dinara (Div. Not. 146, 61 at.) Forinta je 1807 iznosila 40 dinara (Div. For. 240, 174').

⁷⁰ 1793 god. — 106 (Cons. rog. 200, 58').

1794 god. — 120 (Cons. rog. 201, 131').

1798 god. — 123 (Cons. rog. 205, 42', 43).

⁷¹ Cons. min. 112, 148', 157', 163', 182, 184', 195', 221', 231', 240.

⁷² Detta 89, 38'; kasnije, iste godine bile su po 132½ (Detta 89, 62').

⁷³ Detta 82, 4; Detta 86, 72'; Cons. min. 110, 216; Cons. min. 111, 202'; Detta 86, 238, 239', 240', 255; Zecca 8, 102. »Pezza turcha« je 1783 računata sa 60 dinara (Cons. rog. 191, 120') turski vižlin 1800 sa 60 dinara (Div. For. 226, 41).

⁷⁴ Po L. Vojnoviću, Pad Dubrovnika, I, Dubrovnik 1912, 356. — 1806 je franak računat sa 26,7 dinara.

Ruske rublje bile su ovde retke.⁷⁵ Konačni rezultat sveg tog porasta kursa bio je ovaj:

Cekin je 1805 računat po 352-353 dinara, 1806 po 362-365, 1807 po 360-363, 1808 po 360 dinara.⁷⁶

Ostale su monete imale ovaj kurs:

	napulj. duk.	ankon. š.	talir	real	peča	forinta
1805	120	144-146	—	—	145-146	44,51
1806	—	—	—	—	145-146	52,7
1807	—	—	—	—	153	40
1808	—	—	91	41	146	36
1809	—	—	—	—	146	—

5) Kretanje turske monete

U 18 veku je Turska imala više solidnih moneta od kvalitetne smese plemenitih metala. Do sultana Sulejmana III (1687—1690) kovali su se zlatnici »Jaldaz altun« indentični uglavnom s oblikom mletačkog cekina; novi zlatnici zvali su se »Altun šerif«. Šerif iz oko 1690 težio je 1 dram i 1 karat, nešto manje od starih zlatnika,⁷⁷ ali je »sindžirlija« iz 1716 bila opet bolja. Službena tablica iz 1690 propisivala je ove kurseve:

	nominalna cena	stvarna cena
zlatni šerif	270	360
jaldaz altun	300	400
srebrni groš	120	160

Kovani su razni zlatnici, ali su kovane i sve gore aspre zbog ratova. Srebrna para je zato 1690 imala 4 aspre. Veliki rat krajem XVII veka doneo je goleme promene u celokupni monetarni sistem Turske. Kovao se loš sitniji novac, s tržišta je nestajalo zlata, uprkos novim zlatnicima dobre monete su strahovito rasle u ceni. Naročito se to videlo na zlatnim novcima. Cekin je 1690 dostigao 500 aspri na Balkanu.

Carigrad je 1700 računao cekin opet po 300 aspri.⁷⁸ Skakale su pored zlata i ostale monete (računajući u asprama). Porta je 1700 propisala kurs:⁷⁹

cekin	— 300	šerif, ungar	— 260
zolota	— 80	talir	— 120
ug. gulden	— 80	nemački duk.	— 270

Onda je cekin počeo opet polako da raste u drugom ratu Porte s Venecijom i Austrijom. Zlato je opet skočilo; oko 1730 došlo je do daljeg porasta kursa, a rat od 1736—40 poterao je cenu zlata dalje

⁷⁵ Div. For. 210, 227' (1788).

⁷⁶ Jednom je 1806 uzeto 2000 cekina za 18.079.20 dukata, tj. po 361½ (Cons. min. 115, 96').

⁷⁷ Izv. Ist. dr. 3,153.

⁷⁸ Zinkeisen, GOR V, 300.

⁷⁹ Isto, 300.

uvis; međutim, onda se zlatnik ustalio i sve do rata iz 1788 nije menjao svoj kurs. Kurs od 4 groša za jedan cekin vredio je u Turskoj kroz više decenija druge polovine 18 veka.

Postojala su često dva kursa za zlato: viši kurs, kada se kupovala roba, i nešto niži, kada se cekin menjao za dobru tursku srebrnu monetu — zolotu. Znatne količine dobrog turskog zlatnog novca (sindžirije, funduk, zerimahbub, stambul, misirski dukat, šerifi) kao i polovine i manji delovi u monetama obezbeđivali su tada postojanost kursa zlatnoga novca.

Šerifi su imali težinu od 1 drama i jednoga karata, »čifte džedid ešrefi altun« — 2 drama 1 karat, »altun bešlik kebiri ešrefi« — 5 drama i 5 karata, zerimahbub — 12-13 karata, funduk 3 drama i 1 $\frac{3}{4}$ karata (od 3) itd. Zlatnici su imali svoj merodavni kurs u glavnim centrima — Carigrad, Solun, Aleksandrija, Smirna, a kurs u unutrašnjosti — u balkanskim gradovima ili u Bosni nešto se malo razlikovao od cene u centru.

Kurs zlata bio je ovaj:⁸⁰

	cekin	ungar		cekin	ungar
1709	—	360	1726	375-393	360-381
1710	—	345	1727	384	831; 394
1711	359-362	323-330	1730	398	395
1712	—	336; 324-330	1733	420	408-420
1714	360	349 $\frac{1}{2}$	1739	443	441
1718	375	357	1744	457	439
1721	375	360	1747	462-5	440
1724-25	370	360	1754	460	—

Ungari su bili skočili krajem 1711 na 336 aspri, te su 1712 opet pali na 330 aspri a u razmeni za zolote računati su samo po 324 aspre;⁸¹ ali tokom rata su rasli: 1714 — 349 $\frac{1}{2}$.⁸² Po turskim propisima iz 1721 i 1726, cena je tim monetama bila:

cekin — 375 aspri

ungar — 360 aspri.⁸³

Kursevi su 1727 i dalje rasli: ungar je računat po 131 $\frac{1}{3}$ paru (394 aspre) za zolote, ali je izišao proglas da se opet uvedu stare cene; inostrani zlatnici postali su jako traženi da bi se pretopili u tursku monetu; dubrovački putnici odbili su da prodaju ungare, uvereni da će uskoro poskupeti.⁸⁴ U Novom Pazaru je 1727 cekin bio samo 3 aspre skuplji od ungara.

Turci su kovali dobre zlatnike. Zlatni šerifi — dukat računali su u Dubrovniku po 270 aspri = 90 para (1709, 1719, 1726, 1730, 1736, 1750, 1753, 1774, i 1780). U ratno doba 1738 skočio je i zerimahbub

⁸⁰ Cifre su dobijene na osnovu pisma dubrovačkih predstavnika iz Carigrada.

⁸¹ Pismo iz Carigrada od 6. III. 1712 (Acta 123/3162).

⁸² Od 28. II. 1714 (isto). Vlada je znala za skok ungara u Carigradu (Let. Lev., 69, 142).

⁸³ Ihčiev, Izv. Ist. druž. v. Sofia III. 165, 266.

⁸⁴ Pismo od 1. IX. 1727 (Acta 177/3322).

od 90 na 120 para,⁸⁵ ali to nije dugo trajalo i 1765 je u senatu računat po 110 para.⁸⁶ Ešrefi altun je išao:⁸⁷ 1696 — 300, 1704 — 300, 1719 — 315, 1732 — 300.

Turski su zlatnici imali ovaj kurs:

	funduk	zerimahhub	sindžirlije	stambul	egipatski dukat
1711	—	—	317-321	—	—
1725	—	—	—	400	330
1726	—	—	330	400	—
1733	406-420	316-330	334-345	—	—
1744	—	330	—	—	—
1756	—	330	—	—	—
1757	440	—	—	—	—
1758	465	—	—	—	—
1761	—	360	—	—	—
1763	—	330	—	—	—
1765	—	—	330	—	—
1785	480	—	—	—	—
1787	600	420	—	420	—
1789	600	—	—	600	420
1794	840-855	420	—	600	480
1799	—	—	—	600	480

U Dubrovniku se ovaj novac javljao vrlo retko.⁸⁸

Srebrne su monete rasle:

	austriski talir	peča	venecijanski dukat	zolota
1711	168	174-177	123-126	84-87
1726	180-195	186-192	137-141	—
1727	—	—	143-166	—
1730	205	198	145	—
1733	204-210	210-212	—	90
1739	236	—	150	—
1744	243-245	—	—	—
1747	246	—	165	—

Turski propis iz 1726 godine odredio je kurs:⁸⁹

austriski »karagroš« (talir) — 181 aspra
zolota 90

⁸⁵ Pismo iz Carigrada od 1. III. 1738 (Acta 124/3163).

⁸⁶ Let. Lev. 85, 89. Tek 1792 uzet je sa 120 dinara (Cons. min. 108, 271').

⁸⁷ Hadžibegić, Prilozi za orijent. fil. 3-4, Sarajevo, 1954, str. 94, 111.

⁸⁸ Cons. rog. 173, 180; Cons. rog. 174, 197. Po turskim službenim kursevima Zerimahhub je 1734-75 stajao 110 para. (Prilozi za orijent. fil. V, 54). Sindžirlije su išle i u Beogradu 1720 (Spomenik SKA 78, 17). Ali su u Novom Pazaru trgovci 1737 imali sindžirlije, turaije, funduke (Div. For. 155, 247). Alžirski zlatnik stajao je u Carigradu 1799 — 190 dinara (Cons. min. 112, 228).

⁸⁹ U Carigradu su Dubrovčani 1727 menjali mletačke dukate i dobijali za njih po 48 2/3 pare (146 aspri) uzimajući zolote. Pismo od 24. X. 1727 (Acta 177/3322, 220). Zolota je u Dubrovniku 1706 računata sa 40 dinara (Detta 24, 37). Kako su zolote bile vrlo cenjene, to su Dubrovčani pri nabavkama monete za harač rado uzimali zolote, za koje su davali strane monete (Cons. rog. 145, 64, 82).

Postojale su razlike u zvaničnom kursu, po kome je riznica primala monete, i trgovačkog kursa, po kome su sarafi primali novac, isto kao što su postojala dva kursa u trgovini — za robu i za zolote (viši i niži). Tako je mletački srebrni dukat 1726 u Carigradu računat po 141 aspri, a u zamenu za zolote — samo 137 aspri; mirija ih je primala po 137 aspri, a sarafi su ih kupovali po 140 aspri;⁹⁰ 1733 je mirija primala sve monete po ceni nižoj od trgovačke: cekin po 400 (trgovina 420).⁹¹ Zolote su svoju ažiju izgubile 1739. Zolota je 1706 u Dubrovniku računata sa 40 dinara.⁹²

Austriski taliri su se naročito tražili 1738—39, te su dobili u ceni (1739: 236).⁹³ Da bi se održali stabilni kursevi, Porta je izdavala službene cenovnike, vršila ispitivanja unutrašnje vrednosti stranih valuta i zabranjivala loš novac.

Ferman Mahmuda I iz 1732, objavljen po celom carstvu, tražio je da se ne primaju »jeksik« monete. Država je otkupljivala srebro od izlizanih i loših srebrnjaka po 13½ aspri za dram (1719 stajalo je srebro dobrih moneta 21-22 aspre). Porta je onda 1744 i uspela da obori kurs zlatnog cekina, ungara i holandskih zlatnika.

Neki manji španski srebrni novac, koji je imao unutrašnju vrednost od 13 para, bio je u opticaju s kursom od 15 para; Porta ga zabrani 1747.⁹⁴

U doba kvarenja turske monete pojavile su se i loše aspre. Loše aspre kovane su krajem 17 veka; u Bosni su kovani bakreni novci.⁹⁵ »Čuruk« aspre zadržale su se i u 18 veku. Beograd ih je imao početkom austriske okupacije.⁹⁶ Taj loši novac imao je vrednost od 2 čuruk — aspre za 1 »zdravu« aspru. Računajući u lošim asprama, imao je cekin dvostruku cenu u Dubrovniku i Bosni:⁹⁷

1746 — 800 i 920	1756 — 930
1752 — 990	1759 — 930
1753 — 800	1763 — 923

I para se računala po 6 loših aspri 1753.⁹⁸

Austriski talir je 1764 išao po 480 čuruk-aspri; dubrovački talir (60 dinara = 180 aspri) stajao je 1764 — 350, 1765 — 360, 1768 —

⁹⁰ Pismo iz Carigrada od 7. X. 1726 (Acta 124/3163).

⁹¹ Pismo od 28. I. 1732 (isto).

⁹² Detta 24, 37; odnos aspre prema dinaru bio bi onda 1,3:1.

⁹³ Pismo od 28. II. 1739 (Acta 124/3162).

⁹⁴ Pismo iz Carigrada od 12. IV. 1747 (Acta 124/3162).

⁹⁵ J. Radonić, Dubrovačka akta IV-1, Beograd 1941, 941 641; IV-2 79, 110, 143.

⁹⁶ D. Popović, Beograd pre dvesta godina, Beograd, 1930, 104; D. Popović, Srbija i Beograd, Beograd, 1950, 95.

⁹⁷ Sanità, 6, 129; Div. For. 171, 137, 175; Div. For. 173, 92. Cons rog. 166, 140; AT B 21, 3 (920); H. Hapidžić, Stolac u 18 veku, Sarajevo 1940. — 10 (920 aspri). U Fojnici 1763:723 aspre (Matasović, Fojnička regesta, Spomenik 67,213; J. Jelenić, GZM 1925, 11 (1759 god.). I u Dubrovniku 1746: jedan cekin — 920, i austriski talir — 480.

⁹⁸ Div. For. 171, 175.

360, 1770 — 360.⁹⁹ U lošim asprama išla je arslanija (groš) od 40 para 1700 — 240, 1712 — 242, 1720 — 190 čuruk-aspri.¹⁰⁰

I pored te vrste loših aspri — sredinom 18 veka stajali su turski kursevi moneta prilično stabilno.

Austriski su taliri naveliko dolazili. Dubrovčaninu Čingriji činilo se 1756 godine da su oni preplavili Egipat, Arabiju, Indiju i da će uskoro da snažno nastupe i novi mletački taliri.¹⁰¹ Zlatnici su, doduše, opet nešto skočili: Ahmedov funduk išao je 1757 po 440 aspri, ali je 1758 službeno podignut na 465 aspri, kao i cekin. Zato je odmah cekin skočio na 474 aspre.¹⁰² Nove zolote bile su dvostruke vrednosti: težile su 9 grama i stajale zato 60 para. Tada je zolata računata po 179-180 aspri, ungar 450, cekin — 470 aspri.¹⁰³ Trenutni skok zerimahbuba (1761 — 360) nije se održao, i on je kasnije računat po 110 para.¹⁰⁴

Uzbuđenje je zahvatilo Carigrad kada je 1765 povučeno skoro sve zlato u kovnicu; ali se onda na tržištu pojavio veliki broj turskih zlatnika, boljih od starih, i kurs je sačuvan i učvršćen.¹⁰⁵ Porta je početkom 1767 čak zabranila upotrebu loših zlatnika.¹⁰⁶

Ali kada je počeo ruski rat (1768), nestalo je zlata: činilo se kao da je državna riznica prikupila skupe monete za ratne troškove. Računalo se da će cekini i ungari dobiti novi zvanični kurs.¹⁰⁷ Cekin je ipak imao konstantan kurs. Po dubrovačkom računu iz 1765 kursevi su bili ovi:¹⁰⁸ cekin — 480, zerimahbub i sindžirlija — 330, zolata — 190, real — 120 aspri. Ali je u ratu sama Porta morala da prizna povišeni kurs: zerimahbub je skočio od 110 na 120 para, funduk od 155 na 160 aspri.¹⁰⁹ I 1775 računat je cekin sa 4 groša ili 480 aspri, isto kao i 1765.¹¹⁰ Zlatni cekin se u Dubrovniku celo ovo vreme računao sa po 155 para (465 aspri).

Računajući u realima, koji su silno išli na istoku, cekin je u Dubrovniku imao ovu vrednost: 1700 — 2½, od 1709 — 3; 1726 — 3¼, 1731 — 3½, 1740 — 3¾, 1764 — 4 (ovaj je kurs ostao).

Računajući na taj način, cekin je od 1731—1764 skočio od 3½ na 4 reala, tj. za samo 14,3%. U parama je Dubrovnik računao cekin: 1747 — 154; 1749—63 — 155; 1764 — 157; 1765 — 160 para. To predstavlja stalnost od oko 1740, uz sasvim mali porast.

⁹⁹ Sanità 10. 30.

¹⁰⁰ D. Popović, Srbija i Beograd, 96. P. Momirović, Prilozi za orijent. fil. V, 204; Trad. Cap. II, 833; I. Radonić, V, 8 (Real = 230 aspri)

¹⁰¹ Pismo iz Carigrada od 11. IX. 1756 (Acta 126/3165).

¹⁰² Pismo od 12. VIII. 1758 (Isto).

¹⁰³ Pismo od 12. V. 1759, od 14. X. 1758 (Isto).

¹⁰⁴ Cons. min. 98, 97; Cons. min. 100, 126 (1756 i 1763). Zerimahbub je 1755 smatran za skoro ravan cekinu (Detta 64, 25), a funduk je bio ravan cekinu (Nar. Starina 20,185).

¹⁰⁵ Pismo od 14. I. 1765 (Acta 127/3166).

¹⁰⁶ Pismo od 10. I. 1767 (Isto).

¹⁰⁷ Pismo od 10. X. 1767 (Isto).

¹⁰⁸ Let. Lev. 86, 89'.

¹⁰⁹ Hammer V, 619.

¹¹⁰ Cons. rog. 184, 104', J. Jelenić, GZM 1926, 8.

Cekin je i u Crnoj Gori imao konstantnu vrednost (u grošima od 40 dinara)¹¹¹

1742 — 7	1783 — 6
1746 — 6.27	1798 — 4
1752 — 6 $\frac{1}{2}$ -6.15	

Ali oko 1780 porast nesumnjivo počinje. Prokuplje već 1779 računava cekin po 558 aspri, 1780 — 570; 1781 — 578-579; juna 1782 je cekin 579 a u novembru — 600, dok je novembra 1783 cekin 615 aspri; u Prokuplju već 1782 cekin računaju po 5 groša i 5 para, tj. po 615 aspri.¹¹²

Austriski talir se održavao na istom nivou:¹¹³

1755 — 240 aspri	1775 — 240 aspri
1760 — 240 aspri	

Iako se računalo da pijastra opada posle sredine 18 veka, u Zemunu je 1740—65 ostao stari kurs: 1 dukat — 3 pijastre, odnosno ungar je davan za 360 aspri.¹¹⁴

Krajem 18 veka brzo su skakali zlatnici u Turskoj. Po turskom kursu iz 1785—1787 zvanično su računati (u asprama):¹¹⁵

	1785	1786	1787
cekin	540	660	630
ungar	480	440	600
funduk	480	440	—

Carski ferman je 1787 zabranio ukrašavanje posuda zlatom i srebrom, jer su plemeniti metali iščezavali. Počeo se čak kovati novi novac od smese zlata i srebra u vrednosti od 2 groša, a pod Selimom III se vrlo malo kovalo zlatnika; pokušavalo se 1789 godine oduzimati kvalitetne monete od stanovništva. Dubrovačka vlada je 1799 pisala da je ranije cekin stajao četiri reala, a da je sada skočio na osam, dok je austriski talir od 91 pare skočio na 160 para.¹¹⁶

Propadanje turske monete videlo se i po kursu francuske livre.¹¹⁷ Ta je moneta 1750 iznosila $\frac{1}{3}$ groša; od Ruskog rata počela je livra da raste prema grošu: 1768 išlo je 5 franaka u groš, 1775 — 3, 1789 — 2 $\frac{1}{2}$, 1800 — 2.¹¹⁸

¹¹¹ Zapisi 19, Cetinje 1938, str. 29, 31, 100, 41; Zapisi, 18, 1937, 286. U Crmnici je 1798 računat cekin po 4 arslana (groša). Zapisi 22, 1939, 366.

¹¹² Pismo iz Prokuplja od 23. VII. 1782 (AT E 15, 16). Privata 22, 39, 42, 45.

¹¹³ Cassa 20b, 22; Cons. rog. 184, 104'; Nar. Starina 20, 185. Dubrovčanin ga je računao po dva groša, odnosno 80 para ili stalno — 240 aspri (Cons. rog. 184, 104'), pri čemu su dva talira išla u cekin od 480 aspri. Odnos talira prema cekinu bio je 2:1, kao i u XVI veku. Talir je imao različite kurseve 1770: Beograd — 80, Carigrad — 82-84, Aleksandrija — 84-86, Kairo — 85-86, Smirna — 82-84 para (Herzfeld, Arhiv für öster. Geschichte — 108-I, 320).

¹¹⁴ Sopron, Monographie von Semlin und Umgebung, 310.

¹¹⁵ Izv. Ist. or. v. Sofia III, 175.

¹¹⁶ Let. Lev. 109, 257'; Let. Lev. 110, 52.

¹¹⁷ Laskaris, Saloniquie au XVIII s., Solun 1938, 58; 1726 bila je »mala« Livra od jednog drama — 10, a »velika« od 2 drama — 24 aspre., ili 4 odnosno 1,6 u groš.

¹¹⁸ Miller, Mustafa paša Bairaktar, Moskva — Lenjingrad, 1947, 41;

U Solunu su vredili ovi kursevi:¹¹⁹

	cekin	ungar	aust. t.	peča	ven. talir.
1793 juni	738	690	327	306	—
avgust	750	—	330	—	—
1794 januar	795	—	363	—	324-330
novembar	886	840	375	—	360
1795 juni	840	840	375	360-372	—
april	885	—	375	—	—

U Smirni je 1794 cekin stajao 900 aspri; austrijski talir je išao po 375, peča po 300-360 aspri; talir je 1795 računat po 369¹²⁰

Rat je znatno ubrzavao veliku krizu. Dubrovački konzul iz Aleksandrije Bratić javljao je 1799 da se pijastre uopšte ne mogu nabaviti, a strane monete se ne mogu prebacivati menicama.¹²¹ U Carigradu je bio ovaj kurs cekina:¹²²

1800	—	960	1803-4	—	skače
1801	—	900	1805	—	1020
1802	—	1020			

Konzul Kiriko je 1805 u Carigradu zabeležio »fatalni pad monete«.¹²³

Prebacivanje novca za Evropu postalo je odlučno pitanje u takvim uslovima; rasli su kursevi koji su se morali uplaćivati da bi se u Beču, Amsterdamu, Livornu, Veneciji i Londonu dobile tamošnje monete.¹²⁴ Znatno su bili skočili i turski zlatnici. Još 1799 računati su stamboli po 600, a kairski dukat po 480 aspri; 1806, išao je u Carigradu misirski zlatnik po 840 a funduk i po 960 aspri.¹²⁵

U Bosni i Dalmaciji ovako su rasle cene zlatnicima:¹²⁶

cekin:	1789 — 600	ungar	1793 — 720
	1793 — 720		1794 — 840
	1797-1801 — 1020		1797 — 900

¹¹⁹ Pismo iz Soluna od 28. III. 1794 (Acta 137/3320, 209), od 25. VI. 1793, 24. VIII. 1793, 25. I. 1794, novembra 1794 (Acta 166/3323/5, 40, 41, 46, 55), od 25. IV. 1795 (Acta 166/3223-6, 58).

¹²⁰ Pismo od 2. VI. 1794 (Acta 166/3323-4,31); od 16. V. 1795 (Acta 166/3323-1, I). 18. VII. 1801 (Isto, 6); pismo od 8. XII. 1802 (isto) 14); pismo od 2. IV. 1805

¹²¹ Pismo od 7. IX. 1799 (Acta 177/3319, 202).

¹²² Pismo od 27. IX. 1800 (Acta XIX s. 17/599-3, 2); ferman uz pismo od 18. VII. 1801. (Isto, 6). pismo od 8. XII. 1802 (isto, 14); pismo od 2. IV. 1805. (isto, 37). B. Krekić, Ist. glasnik 1-2 za 1954, 216.

¹²³ Pismo iz Carigrada od 26. XI. 1805 (Acta XIX s. 17 599-3, 54). Cekin su Dubrovčani 1807 računali po 1086 aspri! (Acta SMM XIXs, 24/ 661 (1087), 7).

¹²⁴ Pismo iz Soluna od 25. VI. 1793 (Acta 166/3323-5, 40) iz Carigrada od 23. IV. i 8. XII. 1802 (Acta SMM XIX, 17/599-3, 12, 13, 14), 10. X. 1805, (52). Ali je novac istovremeno padao i u Austriji i Ajala je šifrovanim pismom savetovao vladu da brzo treba uzimati novac iz banke i uložiti u nekretnine (pismo iz Beča od 15. XII. 1800, Acta XIX, 4) 41.

¹²⁵ Test. Not. 89, 66; Test. Not. 90, 138'.

¹²⁶ V. Čorović, Godišnjica N. Č. 35, 222.

Ungar (zlatna »madžarija«) produžio je sa kretanjem i u Srbiji (u asprama):¹²⁷

1790 — 740	1808 — 1080
1801 — 1080	1812 — 1440-1560
1807 — 1080	1813 — 1560

što znači da je od 1790 = 740 aspri došao do 1813 = 1560 aspri.

Položaj zlata se opet jako promenio oko 1809; u Bosni je 1812 cekin računat po 11½, a ungar po 11 groša (1380 i 1320 aspri).¹²⁸ Mletački cekin je u Srbiji 1808 računat sa 1200 aspri (ungar — 1080).¹²⁹ A 1812 uziman je cekin u Bosni po 12 groša (1440 aspri).¹³⁰

Jako je porasla i inflaciona cena srebrnih moneta, računajući u već fiktivnim asprama i sve gorim grošima.

Austriski talir je u Solunu od juna 1793 do aprila 1795 skočio od 327 na 375 aspri; u Smirni je već juna 1794 godine talir iznosio 375 aspri.¹³¹

Dubrovnik je 1799 računao austriski talir po 402 aspre,¹³² a u Carigradu je službeno beležen 1801 sa 390 aspri.¹³³

U Bosni i Dalmaciji su krajem 18 veka austriski taliri išli po 5.30, mletački po 5.18 groša.¹³⁴

Mitrovica je za Srbiju 1808 računala kurs od 4-4½ groša za talir (480-540 aspri);¹³⁵ tada je u Bosni vredio 5 groša (660 aspri); »talir krstaš«, koji je krajem 18 veka u Bosni išao po 3.50 groša, išao je u Negotinu i Turskoj po 6, a u Vlaškoj po 5 groša (1812).¹³⁶ Rasla je i austriska forinta.¹³⁷

6) Dubrovačke monete u Turskoj

Dubrovački novac išao je i po Turskoj isto tako kao što su i turske monete bile u opticaju na Primorju. U 17 veku naročito su se artiluci slali na istok. Vlada je smatrala da treba kovati posebnu monetu namenjenu za turske pokrajine.

Jedan memoar iz kraja XVII veka predlagao je vladi da kuje novac za Bosnu i Hercegovinu, Beograd, Albaniju i da organizuje dobru

¹²⁷ Stari srpski zapisi i natpisi II, 3902, 3906; Ivić, Spisi V, 1046; Karadorđev protokol, Beograd 1847, 957; M. Đ. Miličević, Pomenik, 338; R. Petrović, Građa, 182.

¹²⁸ M. Gavrilović, Ispisi iz pariskih arhiva, 665.

¹²⁹ Ivić, Spisi bečkih arhiva V, 1046.

¹³⁰ Spomenik SKA 69, 89.

¹³¹ Pismo iz Smirne od 2. VI. 1794 (Acta 166/3323-4, 31). Ugarski taliri su išli po istoj ceni — 369 aspri. (Pismo od 15. V. 1795, Acta 166/3323-1, 1). Taj talir računat je 1802 u Carigradu po 405 aspri (pismo iz Carigrada od 8. XII. 1802, Acta XIX, 17/599-3, 14).

¹³² Test. Not. 89, 66.

¹³³ Ferman uz pismo iz Carigrada od 18. VII. 1801 (Acta XIX, 17/599-3, 6).

¹³⁴ V. Čorović, Godišnjica N. Č. 35, 222.

¹³⁵ Ivić, Spisi bečkih arhiva V, 1046.

¹³⁶ V. Čorović, Godišnjica N. Č. 35, 222; Ivić, Letopis 316, 78 (»Prilozi«).

¹³⁷ V. Čorović, Godišnjica N. Č. 35, 222; V. Popović, Godišnjica N. Č. 42, 187; Pisma iz Carigrada od 23. IV. i 8. XII. 1802 (Acta XIX 17/599-3, 12, 14); pismo od 10. IV. i 10. X. 1805 (isto, 38, 52). God. 1795 bila je prijastra ravna forinti i 5 krajcara (dakle veća), a posle 10 godina forinta je vredila po 50-60 para (dakle 1,5 groš za forintu).

meničnu službu.¹³⁸ Artiluci su bili jako rašireni u Turskoj, ali su turske vlasti početkom 18 veka zatražile da se odmah obustavi kovanje tog novca.

Veliki vezir je otvoreno tražio da se prekine s kovanjem artiluka: oni su išli po 8-10 aspri, ali je ekspertiza u kovnici utvrdila da je kurs preteran i da turski trgovci donose »stare babke, dukate, karagroše, siviljane, a primaju — artiluke«. ¹³⁹ U Sarajevu je artiluk 1706—1707 išao po 13 dinara, pa su lokalni trgovci izašli pred pašu i tražili da se obori kurs.¹⁴⁰

Uzalud se vlada žalila u Carigradu na službenu tursku zlovolju prema artilucima. Nosioći harača su 1706 isticali da njihova kovnica ne može kovati talire i cekine, nego samo male artiluke, a ako se to zabrani, nema se čime vršiti sitna pogranična trgovina; u sto artiluka ima 28 drama srebra, a cenu su podigli stranci: u Albaniji ide po 8 aspri, a u Dubrovniku mu je cena 6 aspri.¹⁴¹ Vlada je 22 juna 1706 morala zabraniti artiluke: vlasnici će ih zameniti u kovnici, a ne vrede od 23 juna.¹⁴² Ipak su poslanici i 1707 molili na Porti da artiluci mogu ići bar po 6 aspri; neka se ukine zabrana, a specijalno dopuštenje za kovanje i ne treba.¹⁴³ Čak su u Albaniju poslani uzorci dubrovačkih moneta — perpere i artiluci da se dokaže kako se nikakav nov novac ne kuje.¹⁴⁴

Senat je 1719 naredio kovnici da iskuje novih artiluka za 50 dukata, kao ogled; 1720 se govorilo o tome.¹⁴⁵ Neki posao s artilucima vodio se 1742 godine,¹⁴⁶ a 1756 je kovan novi artiluk u vrednosti od 3 dinara i 9 parvula.¹⁴⁷

A ipak se u samom Dubrovniku često odbijao turski novac. Botsanske vlasti su se 1727 žalile, što trgovci ne mogu da proture svoje pare i zolote, a pretile da će morati da rade u Gabeli.¹⁴⁸

Od Hercegovaca neki trgovac 1717 nije hteo da primi zolote, nego je tražio dinare, pa je dobio — lažne.¹⁴⁹

Kako je u Turskoj bilo mnogo dubrovačke monete, to je ona tamo i falsifikovana. Lažni su se dinari pojavili 1717 i 1719 (Mostar), a lažne perpere u Sarajevu 1708 (lažnih talira je isto tako bilo).¹⁵⁰

¹³⁸ Memoria per li nostri Ecc. Signori di Ragusa per intavolare il commercio con il stato ottomano e la scala di Ragusa et in altri paesi et scale per la Turchia (Acta XVII, 38) 1788, 13.

¹³⁹ AT B 4, 14. Po vladinu tvrđenju u sto drama artiluka bila su 28 drama srebra, a po turskom — 25 drama (po 19,5 aspri).

¹⁴⁰ AT B 21, 47b.

¹⁴¹ Radonić, Dubrovačka akta V, 37.

¹⁴² Cons. rog. 140, 96'.

¹⁴³ Lett. Lev. 67, 220.

¹⁴⁴ Isto, 228.

¹⁴⁵ Cons. rog. 149, 13, 146.

¹⁴⁶ Lett. Lev. 75, 138'.

¹⁴⁷ Cons. rog. 169, 119'.

¹⁴⁸ AT B 21, 23c; B 22, 36. Upor. Lett. Lev. 72, 56-9'.

¹⁴⁹ Acta 200/3398, 4.

¹⁵⁰ Cons. rog. 147, 171'; Acta 200/3398, 4; Lett. Lev. 70, 183; Lett. Lev. 68, 31. Lažnih talira je bilo: Detta 76, 21, 30' (1771 god.).

U Carigradu su 1733 računali dubrovački dukat po 180 aspri, stari po 90 aspri, a perperu po 30 aspri;¹⁵¹ 1739 je dukat išao po 112 aspri, škuda (36 dinara) po 112, perpera po 29³/₄;¹⁵² 1744 je bio kurs: talir — 179, perpera — 30, škuda 95, dukat 95; ali je dukat išao slabo, za perpere su sarafi uzimali po paru na groš, a škode su zabranjene u Ankari!¹⁵³ 1747 je perpera išla po 30, a stari talir po 178 aspri.¹⁵⁴

Dubrovački srebrni taliri imali su veliki uspeh u Turskoj. U 1730-tim godinama prodrli su taliri u Bosnu i Hercegovinu, a onda i u Albaniju i Rumeliju. Carigrad je 1739 računao talir po 168 aspri (tj. oko 56 para).¹⁵⁵ Iako je dubrovački novac važio u Turskoj, talir je dočekan i s nepoverenjem od strane vlasti. Kad je 1738 išao po 120 aspri, govorilo se na Porti da Dubrovčani odnose sve srebro iz carstva.¹⁵⁶ A kada je dubrovačka kovnica u četrdesetim godinama počela silnom proizvodnjom talira, moralo je doći do sporova. Porta je oštro prebacivala vladi da zarađuje na visokom kursu talira. Oni su 1744 računati po 178¹/₂-179 aspri,¹⁵⁷ 1747 po 178 aspri.¹⁵⁸

Vlada se morala pravdati u Bosni: srebro uzima zaista kovnica od trgovaca i njim kuje talire, te zarađuju naročito strani trgovci, a vlada ništa. Kovnica uzima unču po 18 talira, i kurs je svuda isti, te se ne može nikako sniziti za Bosnu (1747).¹⁵⁹ Sarajevski trgovci računali su da taliri vrede 50 para, ali su ih turske vlasti silom nagonile da ih primaju po 60 para, kako bi na lak način nabavili zlato koje su morali slati na Portu.¹⁶⁰

Kada je 1747 u Turskoj nastala opšta povika da dubrovački talir ima veštački podignut kurs, vlada je naložila poslanicima da pitanje talira uzimaju kao veoma važno.¹⁶¹

Doneta je odluka da niko ne može nedeljno dobiti više od 1000 talira, a da se ne može uvoziti tursko srebro i turske monete.¹⁶² Turci su iznosili da Dubrovčani kupe iz sultanove zemlje zolote pa kuju vižline od 60 para, ma da vrede samo po 50 para, i time su se silno obogatili.¹⁶³ Porta je 1748 tražila da kurs bude snižen sa 55 para. Vlada je dokazivala da su kurs povisili sami bosanski trgovci koji su davali srebro, ali da im se to i osvetilo, jer su skočile i cene svim artiklima. U Bosni je paša sazvao muslimanske, pravoslavne i jevrejske trgovce

¹⁵¹ Pismo iz Carigrada od 9. III. 1733 (Acta 124/3163).

¹⁵² Pismo od 28. II. 1739 (Acta 125/3164).

¹⁵³ Pismo od 19. IX. 1744 (Acta 125/3164, 59).

¹⁵⁴ Pismo od 4. IV. 1747 (isto).

¹⁵⁵ Pismo iz Carigrada od 28. II. 1739 (Acta 124/3162).

¹⁵⁶ Pismo od III. 1738 (Acta 124/3163).

¹⁵⁷ Pismo iz Carigrada od 19. IX. 1744 (Acta 125/3164, 59).

¹⁵⁸ Pismo od 4. IV. 1747 (isto).

¹⁵⁹ Lett. Lev. 76, 227'.

¹⁶⁰ AT B 16, 16.

¹⁶¹ Lett. Lev. 77a, 8.

¹⁶² Cons. rog. 163, 83', 84, 87'.

¹⁶³ AT C 7, 119.

i optužio ih da su izvozili dobar novac da bi kovali talire; neki su pohapšeni.¹⁶⁴

Vlada je sazvala svoje trgovce da iznesu mišljenje o talirima; kurs je utvrđen na 65 dinara.¹⁶⁵

Zato je talir u Carigradu 1749 išao samo po 150 aspri.¹⁶⁶

Za isplatu harača određeni su 1750 i dubrovački taliri; 1751 računati su po novom kursu od 165 aspri.¹⁶⁷ Tada su doneti i novi propisi o talirima, i turske monete nisu više primane, i strogo je određen talan kurs od 61 dinara.¹⁶⁸ Pa opet je talir ubrzo počeo da skače: 1758 se računao po 60 para, ma da se znalo da ima unutrašnju vrednost od svega 48 para.¹⁶⁹ Upravitelj sultanove kovnice bio je zapanjen silnom količinom tih talira, koji su sve više uzimali maha. »Tako mala zemlja, a toliko talira, odakle vam toliko srebra?«¹⁷⁰ »Naših talira se u gradu Carigradu nakupila ogromna količina.«¹⁷¹

Za harač je 1762 dato poslanicima i 36.000 talira, koji su računati po 65 dinara.¹⁷²

Porta nije ništa preduzimala protiv poplave tih talira, ma da se u Bosni govorilo da propada stvarna trgovina, jer poslovni svet voli da radi samo s talirima.¹⁷³ Kada se 1767 opet zaoštrilo pitanje kursa talira, vlada je dokazivala da je to skoro samo posao pojedinih trgovaca.¹⁷⁴

A srebro je zaista stizalo i iz Turske da se prekuje u talire. Sarajevsko srebro upotrebljavalo se u »ceki« 1737—1739.¹⁷⁵

Od sredine 18 veka talir se sve više kovao u Dubrovniku. Pri kovnici je stvorena »kasa talira«. Ona je 1753 izdala oko 291.000 talira, a 1754 — 257.000.¹⁷⁶ Taliri su sad ušli u sve državne račune. Obično

¹⁶⁴ Lett. Lev. 77a; 55', 61'.

¹⁶⁵ Cons. rog. 164, 23, 35, 54'.

¹⁶⁶ Pismo iz Carigrada od 2. VIII. 1749 (Acta 125/3164).

¹⁶⁷ Lett. Lev. 77a, 230.

¹⁶⁸ Cons. rog. 165, 215. Novi propis o ceki donet je 1752 (Cons. rog. 166, 137).

¹⁶⁹ Pismo iz Carigrada od 12. VIII. i 14. X. 1758 (Acta 126/3165).

¹⁷⁰ Pismo od 12. V. 1759 (Acta 126/3165).

¹⁷¹ Pismo iz Carigrada od 14. II. 1761 (Acta 127/3166). Porta je 1763 opet pravila smetnje talirima (pismo od 9. X. 1763). Onda se mislilo da će 1765 Porta oboriti kurs talirima, kojih je u Carigradu bilo veoma mnogo; ipak se sultanova kovnica nije mogla odlučiti da obori kurs na 45 para (pismo od 14. I. 1765). Čak su pravljani i lažni taliri dubrovački, jer su bili traženi (pismo od 10. I. 1767). Kovnica je 1767 priznala stare i nove talire za jednake (pismo od 10. X. 1767).

¹⁷² Cons. rog. 173, 202'.

¹⁷³ Lett. e rel. II, 136 (1766 god.).

¹⁷⁴ Lett. Lev. 88, 159.

¹⁷⁵ Zecca 5, 154, 158, 210, 265, 271, 296, 343. Libra se plaćala po 17⁸/₄ talira (Zecca 5 b, 103, 106). Turski činovnici slali su i srebrene sahanе u kovnicu (AT B 143, 30).

¹⁷⁶ Zecca 6, 59, 76.

su od 1754—75 računati po 61-66 dinara (Malo veće po 61,¹⁷⁷ 64,¹⁷⁸ 66,¹⁷⁹ 65 i 65 $\frac{1}{2}$ ¹⁸⁰).

Kada je u državnu kasu ulazio prihod od kovnice, talir se obično računao kao da kasi donosi 61 dinar, a inače je računat po višem kursu.¹⁸¹ Državni računi uzimali su talir po 64 dinara, koliko ih je i stajao (1754—55), 65 $\frac{1}{2}$ (1760), 57-67 $\frac{2}{3}$ (1768—1770), 66 $\frac{1}{3}$ (1771), 66 (1773).¹⁸² Kurs je dakle bio skočio od oko 60 dinara (1755) na preko 67 dinara (do velikog Rusko-turskog rata). Krajem toga perioda, oko 1770, taliri su postali grandiozan posao. U računima se vidi da je 1767 za kovanje talira naplaćeno 60.489,7 dukata, računajući po 7,5 dinara za libru; 1773 je isplata iznosila 54.524,17 dukata.¹⁸³ Kasa talira je 1768 računala sa 1.493.112 talira. 1774 sa 1.560.803.¹⁸⁴ U kovnici se srebro računalo na stotine hiljada libri (1768—69). Kovnica je 1774 kupovala austrijske talire po 91 dinar, računajući domaće talire po 66 dinara, ali ih je u svojim računima beležila po ceni od samo 60 dinara.¹⁸⁵ Ali državni su blagajnici počeli i da gube na takvim špekulacijama: Kovnica je talire zaračunavala po višem kursu, koji blagajnici nisu mogli realizovati, nego su morali knjižiti gubitke (odnosno neprenesene dotacije jednog državnog organa drugome, koji tako ostvaruje »dobit«).¹⁸⁶

Zato je opet oboren kurs talira u Dubrovniku: on je 1775—78 vredio 61-65 dinara,¹⁸⁷ a onda je Malo veće smatralo da ide po 61 dinar (1781—89).¹⁸⁸

Taliri su posle sredine 18 veka u dubrovačkoj trgovini veoma mnogo upotrebljavani. Kovnica je 1766 odredila da »Grci«, koji idu za Senigaliju, mogu na godinu uzeti talira u vrednosti od po 8.000 cekina, a po ceni od 66 dinara, ma da je 1764 bilo naređeno da ni u trgovini

¹⁷⁷ Cons. min. 98, 63' (1755), 121' (1756), 227' (1757); Cons. min. 99, 102' (1759), 176' (1760), 268' (1761); Cons. min. 100, 35 (1762), 123' (1763), 190' (1764); Cons. min. 101, 16' (1765), 210 (1767), 255' (1768); Cons. min. 102, 16' (1768), 100' (1769), 197' (1770); Cons. min. 103, 143' (1772), 227 (1773).

¹⁷⁸ Cons. min. 98, 98 (1756); Cons. min. 99, 38 (1759).

¹⁷⁹ Cons. min. 99, 230 (1761); Cons. min. 101, 18' (1765), 268 (1768); Cons. min. 102, 37' (1768), 187 (1770); Cons. min. 103, 122 (1772); Cons. min. 104, 99 (1775).

¹⁸⁰ Cons. min. 99, 268 (1761); Cons. min. 100, 18 (1762); Cons. min. 104, 55 (1774).

¹⁸¹ 1764 god. su poslali neki taliri za Maroko, pa su računati po 65,5 (Cons. min. 100, 173), a u prihodima su vredili po 61 (Cons. min. 100, 190') dok su za Tursku računati po 60 para (Cons. min. 100, 190'). Talir je 1767 i 1770 računat kao 1,5 reala (Cons. min. 101, 166', 220; Cons. min. 102, 211; Cons. min. 103, 15', 122, 142').

¹⁸² Detta, 63, 22'; Detta 64, 8, 11, 16, 29'; Detta 67, 13; Detta 73, 13', 16, 21, 25'; Detta 75, 26; Detta 76, 14'; Detta 77, 19', 28.

¹⁸³ Zecca 7, 58, 102. Radi se dakle o 332, 609 i 290, 799 libri!

¹⁸⁴ Zecca 7, 64; Zecca 8, 31.

¹⁸⁵ Zecca 8, 41.

¹⁸⁶ Detta 80, 30, 46' (1777 god.); Detta 81, 2', 15' (1779 god.).

¹⁸⁷ Cons. min. 104, 138, 125', 99, 195, 226, 248', Cons. min. 105, 66; Detta 80, 5, 9.

¹⁸⁸ Cons. min. 106, 61', 72 (1781:63), 134, 194', 220'; Cons. min. 107, 56, 67, 187'; Detta 83, 102'; Detta 84, 51.

talir nikako ne sme da se računa preko 66 dinara.¹⁸⁰ Taj kurs od oko 66 dinara prema turskim trgovcima, dugo se održavao. Pri zalozima u karantinu talir se 1753 računao po 64 dinara, 1764 po 350 loših aspri (austrijski talir po 480), 1765 po 360 loših aspri, 1766 — 66 dinara, 1767 — 60 zdravih para, 1768 — 360 loših aspri, 1770 — 360 loših aspri, 1774 — 60 para, 1777 — 40 para. Desetine hiljada talira davalo se za vunu. Talir je dakle imao 50 para ili nešto preko 60 dinara.¹⁹⁰

Turski zahtev da se kurs opet obori morao se ipak nekako ispuniti. Počelo sa kovanjem novih moneta (1782),¹⁹¹ a talir je fiksiran na 60 para (178z) i odmah podignut na 61 dinar (1783 godine).¹⁹²

Kovnica je 1791 otpočela da kuje nove talire »libertine«; kurs je određen na 81 dinar, a dopušteno je privatnicima da kuju do 15-20.000 komada.¹⁹³ Zatraženo je da u Turskoj kurs bude bar 85 para (1792), ili i 83-84.¹⁹⁴ Konzul je vodio razgovor sa starešinom carigradskih sarafa, koji je smatrao da libertina treba da ide po 72 pare samo i ubedio ga da ona vredi 84 pare.¹⁹⁵

Zaista je libertina uspešno prodrla u turske zemlje. I ona je doživela brz i veliki skok. U Solunu je 1793—96 išla po 100-110 para. Sajam u Uzundžovi 1793 bio je preplavljen tom monetom po 100 para,¹⁹⁶ iako je još u proleće 1793 libertina odbijana i vraćana za Vidin, odakle je bila stigla.¹⁹⁷ Libertina je 1794 u Solunu već bila po 105 para (januar), a onda i 110 (novembar); u Smirni je dostizala do 100-102 pare (juni)¹⁹⁸ a 1795 je bila u Arti 108-110, u Solunu 110.¹⁹⁹ Solunski paša je po nalogu iz Carigrada oborio kurs od 110 na 100 para, a i u Albaniji je kurs oboren, jer je u opštoj inflaciji libertina podizana već i na 150 para. Vlada je tu monetu 1796—97 računala po 80 dinara samo.²⁰⁰

¹⁸⁰ Cons. rog. 178, 6; Cons. rog. 175, 154'.

¹⁹⁰ Cons. rog. 178, 37 (1766 — 66d.); Cons. rog. 185, 79' (1776:66½); Cons. rog. 173, 180 (1762 — 65 din.); Cons. rog. 175, 38 (1763=66); Cons. rog. 175, 186', 200 (1764:65,5-66); Cons. rog. 179, 37 (1768:67 din.).

¹⁹¹ Cons. rog. 190, 98', 152'.

¹⁹² Isto, 240; Cons. rog. 191, 77'.

¹⁹³ Cons. rog. 198, 41, 163; Cons. rog. 200, 161.

¹⁹⁴ Cons. rog. 199, 194'; Lett. Lev. 106, 89-102, 145.

¹⁹⁵ Lett. Lev. 106, 323. Libertina je u Carigradu 1792 već imala kurs po 101 paru (pismo od 17. VI. 1792, Acta 167 (3224-10)).

¹⁹⁶ Pismo iz Soluna od 25. X. 1793 (Acta 166/3323-5, 43.).

¹⁹⁷ Pismo iz Soluna od 25. VI. 1793 (Acta 166/3323-5 40.).

¹⁹⁸ Pismo iz Soluna od 25. I. 1794 (Acta 166/3323-5, 46); pismo od novembra 1794 (Isto. 55.); pismo iz Smirne od 2. VI. 1794 (Acta 166/3223-4 31).

¹⁹⁹ Pismo iz Arte od 14. VI. 1795 (Acta 167/3224-2); pismo iz Soluna od 25. IV. i 7. VIII. 1795 (Acta 166/3223-6, 58, 64).

²⁰⁰ Cons. min. 111, 142', 229. Stari talir je i 1808 računat sa 63 dinara! (Div. For. 241, 149').

Summary

THE RATES OF EXCHANGE OF CURRENCIES IN DUBROVNIK IN THE 18TH CENTURY (PART II)

At the end of the 18th century there occurs an inflation in Dubrovnik. The ducat, in 1780, was rated at 182, in 1783 at 200, and in 1791 at 231 Dubrovnik dinars. The rates of exchange were as follows:

	1780	1791	1804
Ducat (sequin)	182	230	352
Ungar	176	220	300
Spanish peso	88	100	140—146
Neapolitan ducat	70	80	120
Austrian thaler	91	91	140
Anconian scudo	84—90	94—98	146
Venetian ducat	54	60	—
Florin	42	47	52—60

One French livre was rated in 1794 at 16,3, in 1798 at 21, and in 1802 at 28,5 dinars. However, after 1761 Dubrovnik coined the dinars no more, and it became a money of account. One dinar contained in grams of coined silver as follows: 1337—1347 : 1,787; 1452 : 1,062; 1558—1590 : 0,711; 1678—1697 : 0,379; 1754—1761 : 0,253; 1762—1783 : 0,250; 1791—1795 : 0,216; 1797 : 0,180; 1801—1803 : 0,166.

The Turkish monetary system, which was most closely connected with Dubrovnik's economy, suffered a deep crisis at the close of the 17th century, as was the case at the end of the 16th and 18th centuries. In the course of the 18th century the Turks possessed high-quality gold coins of their own, as well as good silver »solotes«, although their rates of exchange rose respectively during the 1714—18 war, then in 1730, then during the 1736—40 war. Later, in the period 1740—1780, in spite of great disturbances in the Turkish Empire, the rates of exchange were comparatively firm (the Tables present the rates of exchange in Turkish aspras). The Balkans experienced new floods of silver coins: Austrian thalers (according to Dubrovnik reports especially after 1756, then after 1770), Venetian thalers and Dubrovnik thalers. After the custom of European merchants already from the end of the 16th century onwards Dubrovnik coined a special money to be exported to Turkey. After the year 1730 we can witness a rapid rise in the production of Dubrovnik thalers, which climaxes in the period 1765—75; in this time the thalers go not only into the neighbouring Bosnia but reach all places in the Balkans, finding their way as far as Smyrna.

After the Russo-Turkish war in 1774 as well as in the time of the Balkan unrests the Balkans experienced a rise in the rates of exchange; calculated in clearing aspras, the ducat was worth in Serbia as follows: 465 in 1745-55, 480 in 1764-75, 558 in 1779, 570 in 1780, 579 in 1781, 600 in 1782, 615 in 1783. After the 1787-92 war there occurred disturbances in the Balkan regions, resulting in a true inflation; in 1795 the ducat was worth as much as 900 aspras, and since this time the rates of exchange are calculated no more in aspras or in paras but in piastres (of 120 aspras). Thus, in 1812, the ducat was worth 13 piastres.

Numerous documents of 18th-century Dubrovnik, most especially letters of consuls from all Mediterranean ports, furthermore the diplomatic correspondence from Turkey, enable us to obtain a thorough insight into the economic and monetary changes occurring on a very large territory; in this matter the history of the rates of exchange of European currencies in Dubrovnik itself is not less helpful.